

УДК334.012.61-022.51:001.5

Газуда С.М., Волощук Н.Ю., Дочинець І.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті розглянуто науково-методичні підходи до дослідження сфери малого підприємництва. Окреслено важливу роль підприємництва у забезпеченні розвитку економіки, підвищенні добробуту і формуванні життєздатного середовища для більшої частини населення країни та її регіонів. Відмічено, що обґрунтування методів дослідження проблемних питань розвитку сфери малого підприємництва у процесі їх узагальнення і вибору зумовлюється наявністю інформаційного матеріалу, специфічними умовами і вибором конкретного напрямку дослідження. Узагальнена сукупність принципів, що формують певні правила критеріальних вимірів сучасного стану та перспектив розвитку ділової активності підприємницьких структур в регіоні.

Ключові слова: науково-методичні підходи, дослідження сфери малого підприємництва, моніторингові підходи, сукупність методів і прийомів, узагальнення, систематизація, комплексний аналіз, оцінювання.

Постановка проблеми. Сфера малого підприємництва відіграє важливу роль у розвитку економіки країни та її регіонів і має унікальні можливості для підвищення добробуту і забезпечення життєздатного середовища для більшої частини населення регіонів України. Нині в складних умовах розвитку вітчизняної та світової економіки саме мале підприємство є однією з її рушійних сил. Світовий досвід підтверджує, що розвиток малого підприємства сприяє формуванню середнього класу, зниженню рівня безробіття та розвитку конкуренції. Таким чином, проведення структурних змін в господарському комплексі країни, забезпечення впровадження реформ в економіці та вирішення соціальних проблем нині немислиме без розвитку малого підприємства, що і окреслює необхідність узагальнення і виокремлення наукових методів його дослідження з метою перспективного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання ефективного функціонування сфери малого підприємства досліджували вчені-економісти, зокрема В. Збарський, С. Злупко, О. Стефанишин, Л. Швайко тощо. Методологію наукових досліджень, статистико-економічні підходи і математичне моделювання, що використовується у процесі аналізу, оцінювання і окреслення перспектив розвитку в різних сферах і видах економічної діяльності, зокрема і в підприємстві, обґрунтовано такими науковцями-дослідниками, як В. Козуб, В. Ковальчук, Л. Моїсеєв, А. Опря, Д. Стеченко, О. Чмир та ін. В. Збарський обґрунтовує поняття малого підприємства як особливий тип господарської поведінки, суб'єкти якого поєднують дві головні

узагальнювальні якісні риси: передусім суміщення в одній особі власника і керівника фірми та підвищений рівень господарського ризику на всіх стадіях підприємницької діяльності [1, с. 56-58].

Науковці наголошують, що розвиток підприємства в будь-якій країні визначається конкретними суспільно-економічними, політичними, культурними та іншими умовами. Це стосується, звичайно, і сучасної України, трансформаційні процеси в якій мають свої особливості. Вони визначаються, з одного боку, спадщиною минулого переважно колоніально-тоталітарного змісту, з іншого – створенням ринкового середовища на основі проведення економічних реформ. Без врахування зазначених моментів не можна збагнути підприємницький процес в Україні, як і особливості макроекономічної динаміки в цілому [2, с. 70].

Обґрунтування методів дослідження проблемних питань розвитку сфери малого підприємства у процесі їх узагальнення і вибору зумовлюється характером інформаційно-фактичного матеріалу, умовами і метою конкретного напрямку дослідження. Як зазначає В. Шейко, методи є упорядкованою системою, в якій визначається їх місце відповідно до конкретного етапу дослідження, використання технічних прийомів і проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у заданій послідовності [3, с. 74], починаючи з вивчення стану, тенденцій змін і завершуючи окресленням стратегічних напрямів розвитку сфери малого підприємства.

У процесі дослідження особливостей функціонування суб'єктів господарювання у сфері підприємства застосовується сукупність методів. Метод дослідження, як відмічають В. Шейко, Н. Кушнарєнко, є способом пізнання явищ природи і суспільного життя, що поєднує сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Відмінність між методом і теорією має функціональний характер: формуючись як

© Газуда Сергій Михайлович, к.е.н., доц. каф. Фінансів, Карпатський університет ім. Августина Волошина

Волощук Надія Юрївна, к.е.н., доц. каф. обліку і аудиту фінансів, Карпатський інститут підприємства ВНЗ Університету «Україна»

Дочинець Іванна Василівна, аспірант кафедри економіки підприємства, Ужгородський національний університет, ivanna.dochynets@mail.ru

теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень. У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати? Сукупністю методів, прийомів проведення будь-якої роботи є методика дослідження. Під цим поняттям методика розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [3, с. 73, 56], або ж сукупність методів, пов'язаних спільністю вирішення окремих проблем [4, с. 270].

Формування наукових підходів з метою дослідження сфери малого підприємництва базується на узагальненні спеціальних методів і методології відповідно до напрямку обраного дослідження. Так, В. Ковальчук і Л. Моїсєєв обґрунтовують поняття методології як системи принципів і засобів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а методу як сукупності прийомів та організацію практичного і теоретичного засвоєння дійсності [5, с. 7]. Методологія (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – вчення про правила мислення при створенні теорії науки. Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як вчення про науковий метод пізнання або як систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження. Найчастіше методологію тлумачать як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження [3, с. 56].

Незважаючи на науковий доробок у сфері обґрунтування теоретико-методологічних підходів до дослідження сфери малого підприємництва, зумовлюється необхідність розгляду питань, що стосуються їх використання у процесі забезпечення ефективного функціонування досліджуваної сфери на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і методичних підходів до дослідження сфери малого підприємництва.

Опис основного матеріалу дослідження. Забезпечення ефективного функціонування підприємництва зумовлюється соціально-економічними явищами і процесами та факторами впливу, які в тій чи іншій мірі сприяють або ж стримують процес розширення підприємницького середовища в різних видах економічної діяльності. Відмічені явища і процеси з метою виявлення взаємозв'язків та взаємовпливу законів і закономірностей їх впливу на розвиток підприємницької діяльності потребують моніторингових досліджень передусім на рівні регіону.

Застосування моніторингових підходів у дослідженні явищ і процесів становлення, функціонування і розвитку малого підприємництва сприяє

здійсненню аналізу, оцінюванню, порівнянню отриманих результатів і виявленню окремих закономірностей, тенденцій і динаміки змін за певний період часу. У процесі дослідження доцільним є використання підходів до порівняльного і комплексного моніторингу регіональних особливостей розвитку малого підприємництва.

Порівняльний моніторинг застосовується, коли порівнюються окремі показники або результати більш комплексних досліджень, проведених за ідентичними критеріями, кількох систем одного рівня або вищих і нижчих систем, що дає можливість узагальнити показники, виявити причини, що збільшують або зменшують різницю між ними. Комплексний моніторинг поєднує в собі методи дослідження, що використовуються у різних видах моніторингів [6].

Узагальнення і виокремлення науково-методичних підходів до забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва на регіональному рівні зумовлює використання низки методів [7, с. 327, 328, 333, 335; 4, с. 122, 126, 129; 8, с. 26-29]:

- *історичного і логічного* з метою дослідження економічних процесів у їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Історичний метод вивчає ці процеси у їх еволюційній послідовності. Логічний – досліджує економічні процеси в їх логічній послідовності, прямуючи від простого до складного;

- *метод аналізу*, який стосується способів, прийомів і засобів дослідження соціально-економічних явищ і процесів на макро- і мікроекономічному рівнях у сфері малого підприємництва;

- *метод групувань* – визначальний етап стадії економіко-статистичного дослідження; науково організованої обробки інформації з метою узагальнення індивідуальних даних, виокремлення особливостей і закономірностей, що сприяє упорядкуванню первинних матеріалів, систематизації досліджуваних сукупностей та проведенню розсортування її елементів. Відповідно до тематики дослідження узагальнення інформаційних матеріалів стосується виявлення особливостей розвитку і функціонування суб'єктів господарювання сфери малого підприємництва на рівні регіону;

- *метод індексний* – метод статистичного дослідження, де на основі індексів зіставляються соціально-економічні явища і процеси (кількісним вираженням яких є певні величини), зведення їх до загальної єдності у формі вартісної оцінки, трудових затрат, натуральних витрат та ін.;

- *метод порівняння* використовується з метою виявлення схожості та відмінності господарських явищ, зокрема порівняння ознак, властивостей, статистичних величин, економічних категорій, дії економічних законів за різних умов тощо;

- *метод оцінки факторів внутрішнього та зовнішнього середовища організації* застосовується для оцінювання впливу чинників відміченого середовища на результативність діяльності суб'єктів господарювання у сфері малого підприємництва;

- *метод економічного моделювання*, формалізований опис і кількісне вираження економічних

процесів і явищ (за допомогою математики й економетрики), структура якого абстрактно відображає реальну картину економічного життя;

- метод таблично-графічний – для дослідження

динаміки і тенденцій змін розвитку сфери малого підприємництва, аналізу функціонування господарюючих суб'єктів малого бізнесу, виявлення проблем зростання та окреслення його перспектив.

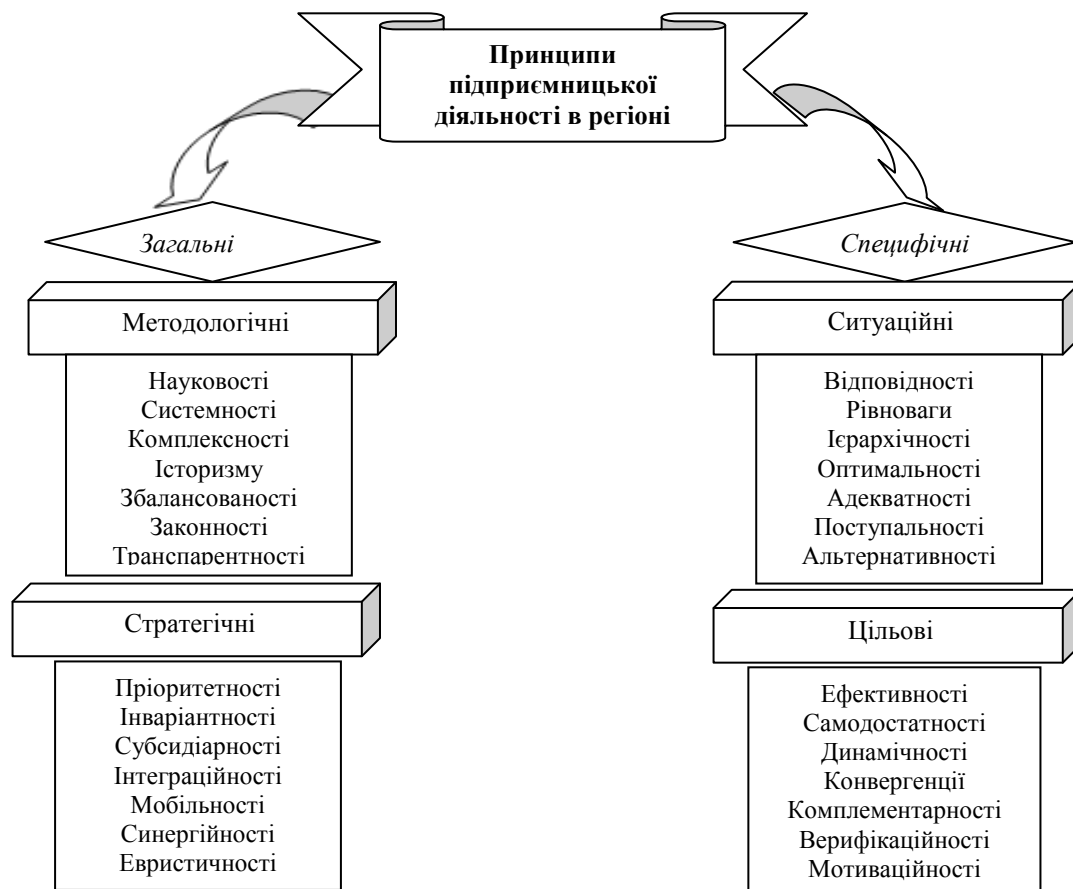

Рис.1. Система принципів організації підприємницької діяльності в регіоні (авторська розробка)

У процесі виявлення тенденцій змін у сфері малого підприємництва доцільним є використання кореляційно-регресійного методу аналізу, який сприяє кількісному визначенню впливу тих чи інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. Кореляційний аналіз є логічним продовженням (розвитком) методу статистичних групувань, його поглибленням, який допомагає вирішити низку нових завдань в економічному аналізі. При цьому використання кореляційних моделей підвищує ступінь точності аналізу і виявляє окремі недоліки попереднього аналізу. Застосування кореляційно-регресійного методу дає змогу вирішувати низку поставлених завдань, зокрема [9, с. 196]: окреслення характеру і тісноти зв'язків між досліджуваними явищами; кількісного виміру ступеню впливу окремих факторів і їх сукупності на рівень досліджуваного явища; розрахунку кількісних змін аналізованого явища, об'єктивної оцінки функціонування суб'єктів господарювання, прогнозування перспективного зростання.

Критерії оцінки сфери підприємницької діяльності базуються на сукупності принципів, які формують певні правила критеріальних вимірів сучасного стану та перспектив розвитку ділової активності в регіоні. Розвиток підприємницької сфери

регіону базується на методологічних, ситуаційних, цільових та стратегічних принципах (рис.1).

Принцип науковості передбачає використання при аналізі наукових розробок спеціальних методик, загальнозначених методів і прийомів аналізу. Завдяки науковому підходу забезпечується об'єктивна оцінка економічного стану, пошук і визначення невикористаних резервів його поліпшення.

Принцип системності передбачає дотримання єдності та послідовності дослідження зовнішньоекономічної діяльності як цілісної системи у певному порядку – за етапами та у взаємозв'язку один з одним, а не виокремлено.

Принцип комплексності передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексну оцінку входних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток у просторі і часі за кількісними й якісними ознаками та вихідні параметри цього процесу.

Принцип історизму обумовлює розгляд всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості.

Принцип законності передбачає здійснення зовнішньоекономічної діяльності лише в межах правового поля.

Принцип транспарентності означає важливість доступу для учасників зовнішньоекономічної діяльності до усіх діючих норм та правил, що регулюють відповідні відносини, забезпечення їх необхідною інформацією.

Принцип відповідності в методології – це дотримання твердження про те, що будь-яка нова теорія та давно діюча стара теорія не заперечують повністю одна одну, а можуть давати ті ж висновки, тобто існує зв'язок наукових теорій у їхньому історичному розвитку.

Принцип рівноваги в дослідженнях економіки в першу чергу означає відповідність між попитом та пропозицією, між ресурсами і потребами, що, відповідно, визначає структуру експорту та імпорту.

Принцип ієрархічності в багаторівневій системі гео економічного розвитку означає, що між рівнями та елементами ієрархічних систем існують складні вертикальні та горизонтальні зв'язки.

Принцип оптимальності передбачає впровадження оптимальних рішень, тобто досягнення максимальних результатів при мінімальних затратах.

Принцип адекватності означає важливість точного й повного відображення реальних процесів зовнішньої економіки.

Принцип поступальності як основа економічного розвитку передбачає еволюційність поступу зовнішньої економіки, покрокове проходження усіх процесів, етапів та систем.

Сутність *принципу альтернативності* полягає в тому, що, приймаючи рішення на користь того чи іншого варіанту дій, зовнішньоекономічний суб'єкт неминуче відмовляється від інших варіантів, «упускає можливість» іншого варіанту використання (виробництва, розподілу і споживання) наявних ресурсів.

Принцип пріоритетності вказує на необхідність вибору пріоритетних напрямів діяльності з реалізації завдань зовнішньоекономічного розвитку регіону, невідкладність виконання першочергових завдань.

Принцип інваріантності засвідчує незмінність, постійність державного курсу щодо підтримки підприємницької діяльності за будь-яких змінних умов.

Принцип субсидіарності пов'язаний з принципом ієрархічності і означає, що місцеві умови та обставини не тільки різняться між собою, але й змінюються протягом певного відрізка часу.

Принцип інтеграційності означає, що при ускладненні структури системи в ній виникають додаткові властивості. Відповідно до цього принципу відбувається об'єктивний процес розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, створення міжнародних господарських комплексів у межах держави.

Принцип мобільності вказує на важливість динаміки для саморегуляції процесів зовнішньоекономічної діяльності в ринковій економіці. Зокрема, невід'ємною в сучасних зовнішньо-

економічних відносинах є мобільність факторів виробництва.

Принцип синергійності має стратегічне значення. Комбіноване використання кількох взаємоузгоджених стратегій дає більшу користь, ніж ізольоване впровадження однієї з них, а різні фактори так впливають один на одного, що здатні разом досягти більшого, ніж за окремого їх застосування. Прикладом такого синергізму можуть бути спільні підприємства.

Принцип евристичності є невід'ємною вимогою ефективності ЗЕД. Розвиток технологій, зміни ринкової кон'юнктури, різноманітні зовнішні ризики вимагають від суб'єктів ЗЕД готовності до нестандартних управлінських рішень, перебудови стратегії, проведення стратегічних аналізів тощо.

Принцип ефективності закладає теоретичне підґрунтя для аналізу затрат–прибутків, що впливає на розміщення продуктивних сил.

Принцип самодостатності є підґрунтям для розуміння важливості розвитку самоврядування територій, зокрема активності, участі прикордонних регіонів у транскордонних об'єднаннях.

Принцип динамічності означає, що всі характеристики ЗЕД як системи слід розглядати не як постійні, а як такі, що змінюються до своєї протилежності.

Принцип конвергенції пояснює зближення економічної політики країн, зменшення розриву в показниках економічного розвитку між національними державами, вирівнювання соціально-економічного розвитку країн у рамках інтеграційних об'єднань.

Принцип комплементарності передбачає існування взаємодоповнення в економіці та зовнішній торгівлі зокрема. Виникає тоді, коли володіння одним товаром спричиняє сталу потребу в іншому товарі, існування цілих галузей промисловості породжують одна одну.

Принцип верифікаційності вимагає закріплення достовірності щодо здатності господарської системи до реалізації зовнішньоекономічного потенціалу в залежності від ринкової кон'юнктури та регіональних пріоритетів.

Принцип мотиваційності в ЗЕД пояснює причини появи зовнішньої торгівлі, як такої, через існування таких різноманітних мотивів для виходу на зовнішній ринок, як, наприклад, обмеженість внутрішнього ринку, посилення конкуренції на внутрішньому ринку, отримання доступу до ноу-хау.

В організації та методиці науково-дослідної діяльності поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками [3, с. 75]: мети і способу реалізації. За першою ознакою виділяються так звані первинні методи, що використовуються з метою збору інформації, вивчення джерел, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються з метою обробки та аналізу отриманих даних – кількісний та якісний аналіз даних, їх систематизація, шкалювання та ін. Третій тип представлений верифікаційними методами і

прийомами, що дають змогу перевірити отримані результати. Вони зводяться також до кількісного та якісного аналізу даних на основі виміру спів-віднесення постійних і змінних чинників. За ознакою способу реалізації розрізняють такі методи:

- *логіко-аналітичні*, до яких належать традиційні методи дедукції та індукції, що різняться вихідним етапом аналізу. Вони доповнюють один одного і можуть використовуватися з метою верифікації – перевірки істинності гіпотез і висновків;

- *візуальні* або графічні, тобто графи, схеми, діаграми, картограми та ін., що дає змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваній об'єкті і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями;

- *експериментально-ігрові*, які без посередньо стосуються реальних об'єктів, що функціонують у конкретній ситуації і призначаються для прогнозування результатів.

У процесі дослідження сфери малого підприємництва доцільним є використання як первинних, так і вторинних методів, що сприятиме комплексному дослідженню зазначених процесів і явищ.

Висновки. Узагальнення, застосування у процесі дослідження сфери малого підприємництва наведених вище наукових підходів і дотримання відповідних принципів дасть змогу виявити проблемні питання забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання у сфері малого підприємництва та окреслити перспективні напрями зростання. Використання методу кореляційно-регресійного аналізу сприятиме виявленню рівня впливу базових факторів на стан розвитку сфери підприємництва будь-якого з регіонів.

Обґрунтування і задіяння теоретико-методологічних підходів з позицій класифікації видів економічної діяльності уможливить детальний аналіз і оцінку соціально-економічних умов розвитку досліджуваної сфери і сприятиме забезпеченню ефективного функціонування малого підприємництва на регіональному рівні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збарський В. К. Методологічні підходи щодо понятійного апарату "малі форми господарювання" / В. К. Збарський // Агроінком. – 2005. – № 3-4. – С. 56–62.
2. Злупко С. М. Підприємництво: основи, особливості, механізми: навч. посібник/ С. М. Злупко, О. В. Стефанишин, Л. А. Швайка. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. – 370 с.
3. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підруч. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.
4. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підруч./ Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
5. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. /В.В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – 5-е вид. – К. : Видавничий дім „Професіонал”, 2008. – 240 с.
6. Козуб В.О. Класифікація видів моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2013/Economics/10_130072.doc.htm
7. Економічна енциклопедія : у 3 т. – Київ : Видавничий центр "Академія", 2002 /голова редакційної ради: Б.Д. Гаврилишин та ін. Т. 2/ [відп. редактор С.В. Мочерний]. – 2002.– 952 с.
8. Економічна теорія: політекономія : підручник /за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 631 с.
9. Опря А.Т. Статистика (з програмованою формою контролю знань). Математична статистика. Теорія статистики: навч. посібник/А.Т. Опря. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

REFERENCES

1. Zbarskyj V. K. Metodologichni pidkhody shhodo ponjatijnogho aparatu "mali formy ghospodarjuvannja" / V. K. Zbarskyj // Aghroinkom. – 2005. – # 3-4. – S. 56–62.
2. Zlupko S. M. Pidpryjemnyctvo: osnovy, osoblyvosti, mekhanizmy: navch. posibnyk/ S. M. Zlupko, O. V. Stefanyshyn, L. A. Shvajka. – Ljviv: Ljvivskyj nacionaljnyj univertsytet im. Ivana Franka, 2000. – 370 s.
3. Shejko V. M. Orghanizacija ta metodyka naukovo-doslidnycjkoji dijajlnosti: pidruch. / V. M. Shejko, N. M. Kushnarenko. – 6-te vyd., pererobl. i dopovn. – K. : Znannja, 2008. – 310 s.
4. Stechenko D. M. Metodologhija naukovykh doslidzhenj : pidruch./ D. M. Stechenko, O. S. Chmyr. – 2-ghe vyd., pererob. i dop. – K. : Znannja, 2007. – 317 s.
5. Kovaljchuk V. V. Osnovy naukovykh doslidzhenj: navch. posib. /V.V. Kovaljchuk, L. M. Mojisjejev. – 5-e vyd. – K. : Vydavnychyj dim „Profesional”, 2008. – 240 s.
6. Kozub V.O. Klyasyfikacija vydiv monitorynghu [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2013/Economics/10_130072.doc.htm
7. Ekonomichna encyklopedija : u 3 t. – Kyjiv : Vydavnychyj centr "Akademija", 2002./gholova redakcijnoji rady: B.D. Ghavrylyshyn ta in. T. 2/ [vidp. redaktor S.V. Mochernyj]. – 2002.– 952 s.
8. Ekonomichna teorija: politekonomija : pidruchnyk /za red. V.D. Bazylevycha. – K. : Znannja, 2006. – 631 s.
9. Oprja A.T. Statystyka (z proghramovanoju formoju kontrolju znanj). Matematychna statystyka. Teorija statystyky: navch. posibnyk/A.T. Oprja. – Kyjiv : Centr navchaljnoji literatury, 2005. – 472 s.